

צפונות

פרשת פקודי
תשפ"ד
גליון קט"ז

צפונות ועיונים על עניני הפרשה והמועדים
יו"ל ע"י בני החבורה דקהילת אשי ישראל

חשש מוקף חומה בימות יהושע - גדרים הלכתיים

הגאון רבי אפרים אריאל בוקוולד שליט"א

כל שנה שומעים על מקומות שונים בארץ שיש טוענים חשש מוקף חומה בימות יהושע ויש מתווכחים. אודות רמת בית שמש ד', בית שמש הוותיקה, אלעד, קרית ספר, באר שבע, אשדוד, עפולה, עלית וגבעת המורה, לוד ועוד, וכמובן בני ברק והסביבה. והשנה התעורר הנידון על העיר עזה.

חבל מאד שיש תחושה לציבור שהשאלות מחקריות בעיקרן, ובהסתמכות העיוורת בדעת חוקרים. אכן הנידון המחקרי הוא מרכיב קטן של הנידון. יש יסודות הלכתיים רבים. יש גם גישה הלכתית כיצד להתייחס לשמות של מקומות כפי שנקראים היום. יש גם מסורת של הוראה מדורות הקודמים במקצת השאלות. יש גם יסודות במחקר ערי א"י שאינם מפורסמים לציבור. וגם נצרך לא לקבל את דברי חוקרים בלי לשקול בחשיבה עצמית וביקורת.

במאמר קצר זה, ברצוני להעמיד את היסודות ואת מסורת ההוראה. והשלכותיהן לערים השונות:

יסוד א. הוראת הגאונים (הובא בשם הגאונים בכפ"פ ורדב"ז, תשובת הראב"ד, ח' הרמב"ן ושו"ת מהרי"ל) "שאין קורין אלא ב"ד משום דרובא דעלמא אינן מוקפין חומה בימות יהושע ב"ג, **נזיל בתר רובא**". ואין מקום להסתפק ביום ט"ו אלא אם כן "הוקבע הספק" (ב"י ס' תרפ"ח בשם ה"ר יוסף אביוב, והרדב"ז "ח"א ס' רנב) [לדברי הרמב"ן והר"ן היינו שתי מסורות בזיהוי המקום הסותרות זו את זו].

יסוד ב. בספר יהושע (פרקים יג, טו-יט) מנויות 280 ערי הנחלה ל"ב שבטים. כמעט בכל הערים הנ"ל כתוב לשון "הערים וחצריהם", ומדקדק רש"י (פרק כג, פס' יח):

"הערים וחצריהם - הערים המוקפות חומה. וחצריהם - ערי הפרזי בלא חומה". וכ"כ **הגר"א** (יהושע יט, כח) אודות ערי הנחלה המנויות שם: "שלא חשיב בפרטות אלא ערים המוקפות חומה". וכן מפורש בחי' **הרמב"ן** (מגילה דף ב.). אבל אין בכלל זה [לדעת הרדב"ז] ערי הלויים". ואין חולק.

יסוד ג. אודות זיהוי החוקרים לשמות הערים, כתב **החזו"א** (שביעית ג סס"ק יח ד"ה ולענין) "אין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ שלא דקדקו בדברי חז"ל, ושמות הערים ומקומותיהן נשתנו, ויש שנמחקו זכרם ובנו על אומדנות". וכבר התבטא הראיה"ק בהיותו רבה של יפו והמושבות (אגרות הראיה"ק ס' תקנ"ג) במכתב לגר"מ טוקצ'נסקי: "על דבר קביעות קריאת המגילה להמושבות בפרטיות, איני מוצא לי חומר לספק, **להוציא מידי רובא דעלמא** (רוב ערים פרזות). כי כל החכמה הזו, של חקירת מדע א"י, מלאה היא רק השערות... א"א לקבע מסמרות על סמך השמות השגורים בין הערבים".

יסוד ד. ואף בערים העתיקות של א"י שהיתה להן מסורת על שמם דור אחר דור, אין בזה בירור לדקדוק **מיקום הכרך העתיק**, וכפי שגילה החוקר הגדול של א"י **הרב יהוסף שווארץ** בספרו **דברי יוסף** (שאלה ב) "אכן הספק שמא תכונתו הנוכחית אינה במקומה הראשונה ממש, שנבנה קצת רחוק ממקומה הראשון... כמו שאמרנו על חברון ויפו וכדומה, שגויי הארץ מראין

כונת עשיית המשכן והמקדש | ספורנו

משכן העדות. ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים. ראשונה, שהיה משכן העדות, שהיו בו לוחות העדות. ב. אשר פקד ע"פ משה. ג. שהיתה עבודת הלויים ביד איתמר, כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה. ד. ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה, שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו, מיוחסים וצדיקים שבדור, ובכן שרתה בו שכנה נפלא ביד אויבים, כי אמנם בית שני לא היה אבל מקדש שלמה שהיו עובדי המלאכה בו מצור, אע"פ ששרתה בו שכנה נפסדו חלקיו, והוצרך לחזק את ביד הבית (מ"ב כב ה-ו) ונפל בסוף הכל ביד אויבים. אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים, לא שרתה בו שכנה נפלא ביד אויבים, כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות, שלא היו בו לוחות העדות, ולא פוקד כי אם על פי כורש (עזרא א-ג) ולא היו שם בני לוי, כמו שהעיד עזרא באמרם ואבינה בעם ובכהנים, ומבני לוי לא מצאתי שם (שם ח טו) ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים, כמבואר בספר עזרא (ג ז).

(ספורנו לח כד)

הגאונים (**יסוד א**) שרוב ערים פרזות ומה עוד, בית שמש היא **מערי הלויים**, ולדעת הרדב"ז לא קוראים אלא ב"ד (הערה 2).

ג. אשדוד הסמוכה לתל "אשדודה" ולחורבות נוספות. "אשדוד" וגם ערים "על יד אשדוד" - כ"כ הרמב"ם (שם). ואולי זו בכלל ההוראה של מהרי"ל דיסקין והרב שמואל סלנט לשוב "הודיה" [מיקום של סביון] לקרא ביום י"ד, אע"פ שנראה ללוד.

5. דקדק הרב יעקב שלישי של"טא בפסוקי ערי הנחלה (יהושע טו, מו) "מַעֲקֶרְוֹן וְיָמֶה כָּל אֲשֶׁר עַל יַד אֲשֶׁדֶד וְחִצְרֵיהֶן" ובתרגום יונתן "כָּל קְרִינָא דְעַל תַּחֲסֵי אֲשֶׁדֶד וְיָמֶה" - מבואר שהיו ערים מוקפות חומה [כדמוכח מ"חצריהן"] סמוכות ("על תחום") לאשדוד, לצפונה ["מַעֲקֶרְוֹן וְיָמֶה", והרי עקרון העיר הצפונית של ערי הפלשתים]. ואכן מצא חורבות "אשדוד ים" הנזכרת בטבלת סנחריב, ויש היום מצודה המזוהה כאשדוד-ים. וכן בהר יונה באשדוד, תוך מתחם צבאי, יש חורבת עיר. וגם מצפון לנחל לכיש בשטח הנמל נמצא "תל מור". ועוד ראיתי טוענים שמתחת לדיונות של אשדוד יש "קסריה קטנה".

המשך בעמ' ג'

לעילוי נשמת

רבינו מרן הגאון רבי שמואל בן מרן הגאון רבי שלמה זלמן זצוק"ל

אוערבראך

נלב"ע ט' אדר התשע"ח

ת.נ.צ.ב.ה

פליאה | מכסה עורות תחשים

“ואת מכסה עורות התחשים” [לט לד]

הנה מטרת מכסה עורות התחשים מבואר בגמ' (שבת כח.) שהוא היה מיועד ליופי, ועל כן שמו 'תחש' ומתרגם 'ססגונא' שש ומתפאר בגווניו שלו. וקשה טובא כיון דמטרת הכיסוי הוא בשביל היופי א"כ מאי טעמא המכסה היה למעלה מן המשכן, והלא היה צריך להיות בצד כדי שיראו אותו, וביותר הלא גובה המשכן היה עשר אמות, ומלבד משה רבינו (ולח"א בגמ' הלויים) שהיה עשר אמות כולם לא ראו זה כלל, ואף אצל משה רבינו היה צריך להרים ראשו בשביל לראות את המכסה.

ועוד באותו ענין צ"ע, איך הלך משה רבנו בתוך המשכן בזמן העבודה, והרי היה בגבהו ואף יתר מזה ע"י מגבעת שהיה לו. (וכן יקשה לפי הס"ד שכל הכהנים היו בגובה זה, איך הם עבדו במשכן).

“משכן העדות” [לח כא]

פרש"י: 'עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל, שהרי השרה שכיתו ביניהם'. וקשה חדא הלא ה' נתן לוחות שניות ומדוע לא סגי בזה להוכיח שויתר להם ה'. ועוד הלא משה רבינו התפלל וינענה גבי חטא העגל, ועוד יל"עי דלכא'ו הוא איפכא דהרי מצינו 'וביום פקדי ופקדתי', ופירש"י 'שאין לך כל חטא וחסא שאין בו מחטא העגל', ונמצא א"כ שאין ה' יותר על חטא העגל. [הרב יעקב ישראל שניידר]

“ובצלאל בן אורי בן חור וכו' עשה ככל אשר ציוה ה' את משה: ואתו אהליהב בן אחיסמך” וכו' [לח כב]

צ"ע מ"ט כאשר ציוה ה' את משה נאמר רק גבי בצלאל ולא נאמר גבי אהליהב, והלא לכאורה שניהם עשו את מלאכת המשכן כאשר ציוה ה' את משה.

[הרב אשר פורמן]

“ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה” [לח כב]

וברש"י: 'אשר צוה משה אין כתיב כאן, אלא כל אשר צוה ה' את משה, אפילו דברים שלא אמר לו רבו, הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסני' כו'. וצ"ע דגם להלן (לט מב) מצינו ל' זה ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני' כו', ואיך יתפרש שם.

[הרב אהרן דיקמן]

“ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש” [לח כג] תיבת וחושב מוטעם באתנחתא, ומשמע דרך תיבת רוקם קאי אדלקמיה, וצ"ע דבתכלת וארגמן וכו' היה גם חושב, שהרי הפרכת היתה מעשה חושב תכלת וארגמן כו'.

[הרב אשר גרינוולד]

“ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן: ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה וויים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם” [לח כז-כח] צ"ע למה הוזכר כאן רק הכסף שנעשו ממנו האדנים והווין, ולא הוזכר שאר הכסף שבא בבגדה שעשאוהו כלי שרת, (עי' ברש"י ריש תרומה וריש כי תשא), והרי גם זה היה מכלל נדבת המשכן ומלאכתו, ולמה לא נזכר כאן.

[הרב אהרן דיקמן]

“וירכסו את החושן בטבעותיו” [לט יז]

קשה טובא מ"ט רכסו את החושן בטבעות עוד לפני שלבשו את החושן, והלא כשם שגבי אבנט לא קשרו אותו לפני שעבדו, הכ"נ גבי החושן לא היה צריך לרכוס בטבעות קודם שלבשו.

[הרב יעקב ישראל שניידר]

“ויתנו את הפעמונים בתוך הרמונים” [לט כה]

במצותן נחלקו רש"י והרמב"ן, לרש"י הפעמונים בפני עצמם בין הרמונים, ולרמב"ן הפעמונים בתוך הרמונים ממש, וכאן כתב האור החיים להוכיח כרש"י משהקדים תליית הרמונים לפעמונים יע"ש. ושמעתי להעיר על שינוי התרגום בזה, שלעיל תרגם בתוכם ביניהון, וגם רש"י שם משמע שנסמך עליו, אבל כאן תרגם כפשוטו בגו רמונוי.

[הרב ישראל הכהן ארנטרוב]

“ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו” [לט לב] צ"ע מה שהקדים הכתוב 'ותכל' ל'ויעשו', והרי העשייה קודמת לכליו, וצ"ע.

[הרב אשר גרינוולד]

“ואת כל כליו ואת לחם הפנים” [לט לז]

קשה הלא כאן מייירי לפני הקמת המשכן, שהרי להדיא בפסוקים שלאחמ"כ הקימו את המשכן, וא"כ לשם מה היה צורך בלחם הפנים קודם שהוקם המשכן.

[הרב אברהם דויטש]

“ויתן את העדות אל הארון” [מ כ]

בגמ' (ב"ב יד.) מבואר נידון היאך נכנסו הלוחות בארון, ואיך היה לזה מקום. וקשה הלא 'מקום ארון אינו מן המידה' (מגילה י:), וכיצד יתכן שהעדות עצמה יהיה לה מידה.

[הרב אברהם דויטש]

“ויערך עליו ערך לחם לפני ה' כאשר צוה ה' את משה” [מ כב]

הנה יום זה של הקמת המשכן היה בא' בשבת כמו שאחז"ל שנטל עשר עטרות, וא"כ קשה שהרי שנינו במנחות (ק.) דלחם הפנים שנתנו לאחר השבת אינו כשר אלא לשבת הבאה. (ועי' בזה בנצי"ב ובמלבי"ם).

[הרב אשר גרינוולד]

“ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד” [מ לה]

פרש"י: 'וכתוב אחד אומר (במדבר ז פט) ובבא משה אל אהל מועד, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם, כי שכן עליו הענן, אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבוא, נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו'.

וקשה מ"ט נחשב שיש כאן ב' כתובים ופסוק שלישי שמכריע, והלא בפסוק נאמר מפורש שמה שהוא לא יכול היה להגיע הוא משום ששכן עליו הענן, א"כ מפורש דלולי הענן יכול היה משה רבינו לבוא אל אהל מועד.

[הרב יעקב ישראל שניידר]

קושיא עצומה | הקמת המשכן ע"י מרע"ה

“ויביאו את המשכן” [לט לג]

וברש"י: 'ויביאו את המשכן וגו' - שלא היו יכולין להקימו, ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן, הניח לו הקב"ה הקמתו, שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים, שאין כח באדם לזקפן, ומשה העמידו. אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם, אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו, והוא נזקף וקם מאליו, וזהו שנאמר (שמות מ יז) הוקם המשכן, הוקם מאליו'.

ויל"ע חדא מה הטעם באמת שמשה רבינו לא עשה מאומה במשכן, ולא היה ציווי עליו רק על בצלאל

ועוד צ"ע הלא אם נאמר בפסוק 'הוקם המשכן' ז"א שבאמת לא הקימו משה רבינו, וא"כ איך נאמר 'ויקם משה את המשכן'.

ועוד קשה מה הטעם באמת שאם הוא נראה כמו מקימו נחשב שהוא מקימו, ומ"ט הוצרך לכל זה.

ועוד צ"ע דהנה איתא בגמ' סוטה (ט.) 'דרש ר' חנינא בר פפא, מאי דכתיב רננו צדיקים בה' לישראל נאווה תהלה, אל תקרי נאווה תהלה אלא נוה תהלה, זה משה דודו שלא שלטו שונאיהם במעשיהם, דוד - דכתיב טבעו בארץ שעריה, משה דאמר מר משנבנה מקדש ראשון, נגזז אהל מועד, קרשיו, קרסיו ובריחיו ועמודיו ואדניו. היכא, אמר רב חסדא אמר אבימי תחת מחילות של היכל'. וקשה הלא מי שבנה את המשכן היה בצלאל ולא משה רבינו.

צפונות רבותינו לבית הלוי

הרב אהרן שמואל הלוי

“ופי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע” [לט כג]

ובפרשת תצוה פרש"י: 'לא יקרע - כדי שלא יקרע, והקורעו עובר בלאו, שזה ממנין לאוין שבתורה', עכ"ל. והיינו דב' דברים נאמרו בקרא ד'לא יקרע', א' דצריך לעשות פי ראש וגו' כדי שלא יקרע, ב' נאמר לאו על הקורעו, וצ"ע דאם הוי לאו מהת' דעשו כן גם בכדי שלא יקרע, וביאר הגר"ז דמכיון דנשנה בפרשת פקודי דהוא דין עשית הבגדים ש"מ דאינו רק ללאו אלא גם סיבה לעשיתו דאל"ה לא שייכא כלל לפרשת פקודי שהוא עשית הבגדים. (וויינו דבתח' פרשת תצוה מתרגם 'לא יתבזע' שהוא לשון לאו ובפרשת פקודי מתרגם 'מטול דלא יתבזע' וזה ממש כדברי הגר"ז).

וברמב"ם (כלי המקדש פ"ט ה"ג) כתב: 'המעיל כולו תכלת ופיו ארוג בתחילת אריגתו וכו' והקורע פי המעיל לוקה שנאמר 'לא יקרע', וה"ה לכל בגדי כהונה שהקורע אותם דרך השחתה לוקה'.

והמשנה למלך הביא דמהר"מ גלאנטי בספר קרבן חגיגה ס"ל דבמעיל גופיה אף שלא דרך השחתה לוקה וראייתו ממעיל שניתן עליו דם חטאת ויצא ונטמא דאסור לקרעו כדי שיטרה, והמשל"מ פליג וכן פסק הרמב"ן בלאו דמזיח חושן וכל המזיח חושן מעל האפוד ומפרק חיבורין דרך קלקול לוקה וקשה מ"ש מלאו דלא יסורו הבדים שכתב שהמסיר אחד מצן הבדים מן הטבעות לוקה ולא כתב התנאי דדרך השחתה וביאר הגר"ז דלאו דלא יקרע הלאו הוא משום קורע וכן הלאו דלא יזח הוא לפרק חיבורין דהוא נמי כעין קריעה ובלאוין אלו דהוא מעשה קריעה בהן נאמר התנאי דדרך השחתה, אולם בבדי הארון הרי לא היו מחוברין להארון רק שזה היה מקומן והלאו הוא שלא להסירן ממקומן ובהו לא נאמר תנאי דדרך השחתה (דלא נסמך לקורע).

(משנת רבינו מאיר הלוי)

‘מגילת אסתר נהגו העם לקרותה במוצאי שבתות שטים של אדר עד שיעברו ט"ו באדר’ (מסכת סופרים טו יח)

‘ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גזי המלך ביהודים לאבדם’ (ד ז). וא' שאל להגר"ז מפני מה הגיד מרדכי מלבד הגזירה, מה שהמן רצה לתת לאחשורוש עשרת אלפים ככר כסף, והשיבו שבאמת רצה המן לקנות את כל היהודים מהמלך, ובשביל זה רצה לתת למלך את כל הכסף לקנות את היהודים בקנין כסף, והמלך הסכים למכירה ואמר לו דמ"מ הכסף נתון לך, והעם לעשות בו כטוב בעיניך, וא"כ היה כאן ב' דברים מכירת היהודים להמן וגם גזירת להשמד ולהרוג, וזהו משלח מרדכי להגיד לאסתר את פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול שתדע שמכרו את כל היהודים.

והספי' הגר"ז דע"כ מתחילה הרגו את המן דהיי צריכים לסלק את הקונה כדי שתבטל המכירה (דעבד עברי הנמכר לגוי כיון שמת יצא לחירות, קידושין ז.) ואזי אפשר לבטל את הגזירה, ובהו ביאר לשון הכתוב כי נמכרנו אני ועמי, להשמד להרג ולאבד, והיינו דבגזירת 'להשמד' לא היתה אסתר המלכה בכלל כי לא היו הורגים אותה מפני שהיא מלכה, אך מצד המכירה היתה בכלל קנינו של המן וזהו מה שהראה מרדכי להמן שטר עבדות להודיע שמה שקנה את היהודים לא הועיל לו דהיות שהוא עבד מרדכי א"כ מה שקנה עבד קנה רבו ואין היהודים שייכים להמן.

בעומק הסוגיות | מנחת חביתין

הרב מאיר טעפ

“ויעשו את הציץ נזר הקודש כו' ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה” [לט ל-לא] **וברש"י:** 'שערו היה נראה בין ציץ למצנפת, ששם מניח תפילין'.

הנה מצינו דכהן גדול יש לו דין יו"ט בכל עת, ובגמ' (מו"ק יד:) 'והא כהן גדול דכל השנה כרגל דמי', ומתבאר דהוא משום דיום הקרבת מנחת חביתין הוי כיו"ט. ולכך אינו יוצא מירושלים, כיון דהוא כיו"ט לענין איסור מלאכה (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ד), ומשו"ה גם טעון לינה בירושלים. (עי' בכ"ז במקדש דוד קדשים, ובמנח"ח מצוה סד אות כט).

ועי' במנח"ח (שם) שהקשה על הרמב"ם, אמאי חייב כהן גדול בדיני אבילות, הא אין אבילות נוהגת ברגל. ויש לברר אמאי לא הקשה המנח"ח נמי ממצות תפילין, ששנינו בגמ' (זבחים יט.) 'תנא שערו היה נראה בין ציץ למצנפת, ששם מניח תפילין', אפילו שבי"ט פטורים הימנה, דלכא'ו מא"ש תפילין מאבילות לענין זה.

הנידון על לוד החל כבר בשנת תר"ן, אז הוקם ישוב יהודי שם. דעת הגאון **רב שמואל סלנט** ז"ל שיקראו ביום י"ד בלבד (ציץ הקודש ס' נג אות ד). יסודות פסקו ברורים: אע"פ שאזור מיקום העיר "לוד" ידועה למשך דורות, אין ביורור בדיוק **היכן הכרך המוק"ח מיומנות יהושע**, והסתמך על **יסוד ד**, מחקרי הרב יהוסף שווארץ שערי א"י בדרך כלל אין עומדות על הכרך העתיק. גם דקדק **כיסוד ה** (מתוך דברי הטורי אבן), שאם הכרך אין עליו ישוב, לא תחשב העיר המיושבת הסמוכה כסמוך. ויש שלועגים על דעתו (מבלי להתעמק), אכן האמת התבררה כדבריו, שבחפירות הארכיולוגיות הרחבות שם, **לא נתגלה במיקום של לוד העותומאנית** (שעליה דן הגר"ש סלנט ז"ל) **אלא חורבות של תקופות מאוחרות**, היוניות והרומאית, השרידים של כרך עתיק [תקופת הכנענים ותקופת בית ראשון] נמצאו מחוץ לעיר העותומאנית, בצפון (אזור התעשייה) ולמזרח [בגדת נחל האילון, שם מיושב כיום].

במאמר סיכום המחקרים הארכיולוגיים בלוד¹, נאמר: "מאפיינת את לוד לאורך ההיסטוריה: היישוב **בתקופות השונות משתרע באזורים שונים**". מבואר שם בפירוט שזוהו מקומות שונים שהיתה קיימת העיר בתקופות שונות. שניתה מקומה מתקופת הברונזה הקדומה לתקופת הברונזה המאוחרת (תקופות כנעניות קדומות), ותזוזה נוספת למיקומה בתקופת הברזל השני (תקופת המלכים). אכן לתקופת הברזל הקדומה, בה מתוארך כיבוש יהושע, לא צוינו שום ממצאים כלל. יתכן מאד שהיתה העיר אז במקום קרוב אבל מחוץ לשטח החפירות, ובזה ניתן ליישב למה עדיין לא מצאו חומה². [מזרח לנחל האילון יש שטח חקלאי גדול של נבדק ביסודיות, וגם לצפון באזור התעשייה].

עכ"פ בשעתו, חלק **הציץ הקודש** על דעתו של הגר"ש סלנט, וטען שנחשבת העיר לוד של ימיהם בגדר ספק: "זכיון שעכ"פ בזה המקום או קרוב לו היה לוד הישנה... י"ל דהוי קבוע", וכה"ג לא אזלינן בתר רוב ערים פרוזות. דיעה זו התקבלה בלוד, כפי שמעיד הגר"מ טוקצינסקי (בספר ארץ ישראל ובלוח). וכן הכרעת גדולי ישראל עד ימינו. ואכן בימינו לאחר החפירות הארכיולוגיות והתפשטות העיר, התחזק הספק קבוע.

ט העיר **עזה** המקראית נמנית בערי הנחלה ולכא"ל דינה ראויה להיות קריאה ביום ט"ו (**יסוד ב**). **אמנם** מנה ה"תיקון יששכר" (שהיה רב קהילת המערבים בצפת בתקופת הב"י) את עזה בכלל "מקומות הספק", משמע שכך היה המנהג. ואפשר שהטעם כפי שהורו מאות שנים אחר כך בלוד, משום **יסוד ד** [שדרך ערי א"י שאינן עומדות על הכרך הישן] **ויסוד ה** [שאם כרך הישן שמם אין דין סמוך].

י **באר שבע** המקראית בכלל ערי הנחלה שנחשבות מוק"ח מימות יהושע (**יסוד ב**). באר שבע על זמנינו נוסדה בישוב "ביר שבע", המזוהה ע"י הכפ"ס כבאר שבע. והורו הגר"מ טוקצינסקי זצ"ל בלוח השנה, וגם רבה הראשון של באר שבע, הגר"ר שלמה טנא זצ"ל, שדינה כספק מוקף. אבל הציבור בעיקרו נהג יום י"ד בלבד כמנהגם בחו"ל. ואכן גם הארכיולוגים בתחילה זיהו את הכרך "באר שבע" המקראית במקום המרוחק 5 ק"מ משם, "תל שבע" [כיסוד ד]. אמנם שם נתגלו מתחת לבניי באר שבע של ימינו - עיר קדומה המתוארכת לזמן בית ראשון. העיר הקדומה צפופה, לכא"ל סימן שהיתה מוקפת חומה, והיום משערים ששם היתה באר שבע המקראית. כיון שהאזור מדברי, חידוש הוא לחשוש לקיומה של כרך אחר באותו אזור. אשר על כן, **החשש למוקף חומה בבאר שבע נראה חשש חזק**, לא פחות מלוד, ואפשר יותר.

יא **בפעולת**, שכונות **גבעת המורה ועפולה עלית** סמוכות ל"סונם", המזוהה כ"שונם" ע"י הכפ"ס [המתארת אותה לפטריה ואף שיער הכפ"ס היכן ביתה של האשה השונמית], שהיא מערי הנחלה. לפי זיהוי זה, דינה לקרא ביום ט"ו (**יסוד ב**). ועוד, ש"סונם" של ימינו בנויה ממש על הכרך הקדום, נשארו שם שרידי החומה מהתקופה המיוחסת לימות יהושע. הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הורה לשואלים לנהוג דין ספק כרך³.

יב **פספוסה**. נראית (מקצתה) [ורחוקה מעט יותר מק"מ בלבד] כעין 'ג'יש'. "**חקהר של גוש חלב**" מוק"ח מימות יהושע (ערכין לב). ומעיד הכפ"ס ש"בגוש חלב היו קורין המגילה י"ד וט"ו" [כנראה הספק כפי שדן ציץ הקודש גבי לוד (ע"י למעלה)]. היינו כפר ג'יש [שהיה שם ישוב יהודי ותיק]. ולכא"ל פספוסה תלויה במחלוקת הברכי יוסף (הובא בביה"ל ס' תרפ"ח סע' א) והחזו"א, אם נראה לספק יש דין נראה. והנה כתב **מור"ג** **הגר"ש אויערבאך** זצוק"ל (בפונטרס שהוסיף לספרי קרית אריאל): "**להכרעתו הבוררה** של רבנו הגדול ז"ל בחזו"א, דסמוך לספיקות נמי דין סמוך עלה". ואולי אף חמורו היה הספק של גוש חלב, אולי קרובה לוודאי.

מהתקופה המיוחסת לימות יהושע. הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הורה לשואלים לנהוג דין ספק כרך⁴.

של לוד של תקופה כיבוש יהושע, ולכן לא מצאו שמוקפת חומה. **ועי'** ירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ב) "רבי ירמיה בעא קומי רבי זעירא ולוד לאו מיהודה היא אמר ליה, און ומפני מן אין מעברין בה וכו'". והנה צ"ע לוד המקראית ודאי איננה בנחלת יהודה, אלא בנחלת בנימין. [וליתר דיוק בנחלת דן שעזובה ובוו שני בנימין להתישב במקומם (ע"י ספר ארץ ישראל לגר"מ טוקצינסקי, ואכאמ"ל)] אלא ע"כ צ"ל שהינדן בירושלמי הוא על עיקר העיר לוד בזמן רבי זעירא, התקופה הרומאית, ותשובת שהיא בנחלת יהודה. [וקראו במגילה ביום ט"ו כדברי ריב"ל (מתקופה זו) **משום שהיתה סמוכה ללוד המקראית** (מנחל דן-בנימין) שעדיין היתה מיושבת אז].

11. ונימק משום שלא ניתן בימינו לחדש הנהגה של ט"ו ודאי מלבד ירושלים. [כעין 'חדש אסור מה"ת'] ולכא"ל יש מקום לחוש לדעת המהר"ם שיק (או"ח ס' קסא) "דווקא כפרים הסמוכים לכרך דינם ככרך, אבל שתי עיירות גדולות... כל אחת נידונות לעצמה". וכ"כ התורת רפאל (ס"ס קכג) "אם העיר גדולה מהכרך לא נעשה העיר טפלה להכרך". אכן החת"ס (או"ח ס' קצג) כתב להפך בפשיטות, וכן נוהגים בירושלים החדשה ביום ט"ו [ואולי שאני ירושלים, שהכל טפל לעיר המקודשת].

12. ונימק משום שלא ניתן בימינו לחדש הנהגה של ט"ו ודאי מלבד ירושלים. [כעין 'חדש אסור מה"ת'] ולכא"ל יש לטעון שיש לחשוש לדעת המהר"ם שיק (או"ח ס' קסא) "דווקא כפרים הסמוכים לכרך דינם ככרך, אבל שתי עיירות גדולות... כל אחת נידונות לעצמה". וכ"כ התורת רפאל (ס"ס קכג) "אם העיר גדולה מהכרך לא נעשה העיר טפלה להכרך". אמנם אין אחד שחושש לדעתם בירושלים החדשה. [ואולי שאני ירושלים, שהכל טפל לעיר המקודשת].

לט"ו. ואע"פ שהחזו"א מפקפק קצת בזה, היינו בכרך מזוהה בוודאות, אבל אשדוד, אע"פ שזו השערה קרובה, סו"ס פקפק החזו"א על שמות המקומות (**יסוד ג**), וכפי שפקפק החזו"א (שביעית ג, יט) על זיהויה של בית שאן. אמנם יש אולי מקום לחוש שעמך המשך של תל (אשדוד-ים) שנמשך מתחת אזור המגורים. יש מקום שיר"ש יחמיר לעצמו, אבל צ"ע אם לחייב דין הנהגת ספק (כנלע"ד) [א"כ יפסקו רבני העיר שיש לקרא גם ב-ט"ו].

ד **אשקלון** הסמוכה לתל "אשקלון". "אשקלון" בכלל ערי הנחלה בספר יהושע, שהן מוק"ח (**יסוד ב**). **אמנם** אין שום ישוב בתל אשקלון. עפ"י פסק המ"ב (**יסוד ה**) אין חשש לט"ו. ואע"פ שהחזו"א מפקפק קצת בזה, הרי מבואר בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) לביאור הגר"א, שאין "אשקלון" שבימי ז'ל אותה העיר "אשקלון" הנזכרת בספרי יהושע ושופטים.

ה **בני ברק** כיום מנותקת מיפו. אלא אמר לי הגר"ן קרליץ זצ"ל שאין לבטל מנהג שכבר נהגו אלא יש לתלות בחששות אחרים. ויש טוענים לחשוש **מהדין** מחמת כמה מקומות, ונדון בענינים:

1. **תל בני-ברק** [איבן איבירק] הסמוך לצומת מסובין. "בני ברק" היא מערי הנחלה שהן מוק"ח (**יסוד ב**). והתל סמוך - לרמת-אפעל, ויש מקום לומר שמחוברת רמת-אפעל לבני-ברק. **אמנם** בתל הנ"ל אין שום מגורים, ועפ"י פסק המ"ב (יסוד ה) אין חשש לט"ו. ועל זיהוי תל זה כבני-ברק, יפקפק החזו"א (**יסוד ג**), לא עדיפה מבית שאן.

2. **תל כפר ענא** [לדרום מנוה מונסון] שמזהים החוקרים כ"אוננו", שהיתה מוק"ח מימות יהושע (מגילה דף ד). כפר ענא נראית ליהוד, יהוד מחוברת [רצף בתים] לבני ברק. **אמנם** אין ישוב על התל (**יסוד ה**). יתירה מזו, השם "ענא" אינו "אוננו", המשמעות שונות, והאותיות והגיוייהן שונות. הערבים בין החליפו אות ע' לאות א', ועוד, הרי "מלוד לאונו שלשה מילין" (כתובות ק"א); וכפר ענא מרוחקת מלוד כ-7.5 ק"מ. [**קריית אוננו**] (מלפנים "כפר אוננו") של ימינו היא **ישוב חדש** שקבל את שמו ממשרד הפנים על שם זיהויה הנ"ל של "כפר ענא", אע"פ שמרוחקים זה מזה. ויש שהתבלבלו מחמת שם חדש זה⁵, ושמעתי שיש ביכ"ג בקרית אוננו שקוראים מגילה בטי", מחמת הבלבול].

3. **יהוד** של ימינו, נטען שזו "יהודה" המקראית מערי הנחלה (**יסוד ב**). **אמנם** שם הכפר היה "יהודי", היינו "יהודה" בלטינית, לא "יהוד". [הערבים טוענים שנקבר שם יהודה מהשבים, ויותר נראה שנקראה על שם "ארץ יהודה".] אין שום תל באזור ואין מקורות היסטוריים לתמוך שהיה שם העיר "יהוד".

4. **תל ג'רישה** [בגני יהושע, נשארו שרידי חומה עתיקה] שעל מקצתו יש בתים של רמת גן. **אמנם** עפ"י הכלל של הגאונים (**יסוד א**) שרוב ערים פרוזות [שלא היה מוקפות חומה בימות יהושע], על להחזיק העיר כפרוזה בימות יהושע. [ואכן החומה נשרפה בתקופה קדומה⁶].

5. **גת רימון** [המקראית, לא של ימינו] בכלל ערי הנחלה (**יסוד ב**), ומשמע מהפסוק (יהושע יט, מה-מו) שמיקומה בין בני-ברק לנהר הירקון. אם כן קיימת סבירות שעיר זו מתחת לגוש בני-ברק - רמת-גן - מערב ת"א [אבל אינו מוכרח]. ויש לדון אם יסוד הגאונים (**יסוד א**) להחזיק מהסתם כפרוזה נאמר אף ככה"ג, או אולי יש לדון כסברת הציץ הקודש לענין לוד (ע"י בהמשך) "דהוי קבוע". ובפשוטות כיון שאין ידיעה ודאית על קיומה באזור, אם כן אינה "קבוע". ועוד, ש"גת רימון" היא מערי הלויים, שלדעת הרדב"ז קוראים ביום י"ד (הערה 2).

ו) **אלעד**, חשש הגר"ש גרוסמן שליט"א משום נראה ל"תל אפק", 3 ק"מ צפון מאלעד. **אמנם** אין שום ישוב על האתר, ועפ"י פסק המ"ב (**יסוד ה**) אין חשש לט"ו. **ועוד**, הרי **לא מנויה** שום עיר בערי הנחלה במיקום זה, אע"פ שהוא סמוך לנהר הירקון, הגבול בין נחלת דן לנחלת יוסף (ע"י יהושע יט, מו). [והיינו בין ארץ יהודה לארץ הגליל בגבול "אנטיפסר" (ג'טין) עו, על שנות אליהו שביעית ט"ט מ"ב ואכמ"ל] הסמוכה ל"תל אפק". **מוכח שלא** היתה מוק"ח בימות יהושע, שאילו היתה מוק"ח בימות יהושע היתה חייבת להימנות בערי הנחלה כעיר על הגבול (אודות החומה העתיקה השרופה שנמצאה שם, ע"י הערה 8).

עיקר החשש הוא משום נראה ללוד. **אמנם** במרחק כזה לא חשש החזו"א (**יסוד ו**). וכן לא ברור אם נראה לאותו מיקום של לוד בתקופת כיבוש יהושע, שהיתה מוקפת חומה (ע"י בהמשך).

ז **קריית ספר**, יש חוששים משום נראה ללוד. **אמנם** אין לחשוש לפי **יסוד ו**. וכן לא ברור אם נראה למיקום בלוד שהיתה מוקפת חומה בימות יהושע (ע"י בהמשך).

ח **לוד** עצמה, דעת הרה"ג רב נתן אורטנר זצ"ל (יד נתן ח"ב ס' ל) שראויה להחשב כוודאי מוק"ח לקרא ביום ט"ו בלבד, עפ"י הגמרא (מגילה ג) ועפ"י דעת הארכיולוגים. אכן לא הסכים מרן הגריש"א זצ"ל אלא לדונה כספק, כחוראה הקדומה בלוד.

6. ואכן מצינו שהבית יוסף, אע"פ שחזק את סברת הר"י אביב (ע"י הערה 4) דאזלינן בתר רוב ערים פרוזות אא"כ "איקבע איסורא" כגון מסורת נגד מסורת, אעפ"כ לא הסכים איתו למחות על המנהג [בטוריקה] שכל עיר מוק"ח היום חששו למוקף בימות יהושע, והצדיק מנהגם. גם הרדב"ז כתב על מנהג אלכסנדריה של מצרים לחשוש לפורים בטי", "לא הפסידו כלום והולאי שיזכרו נפלאות ה' בכל יום... ולכן אין לבטל מנהג אבותיהם בדבר שהוא קרוב לשכר ורוחק להפסד".

7. ויש שהתבלבלו עוד לדון את **פתח תקוה** כחשש דין מוק"ח, על סמך שו"ת תקות אהרן (ס"ה), ששאל את חכמי ירושלים לענין ישובו החדש וטען שהיא נראית ללוד ולאוננו. וכיון שבסוף ימינו הוא היה רב בפתח תקוה, סברו ששאלתו אודות פ"ת, וקריית אוננו של זמנינו נראית לה. אכן הכל טעות. שאלתו היתה אודות **המושב "יהודיה"**, היום סביון, שם כיהן כרב בהווסדה בשנת תרמ"ב. [ובס' ארץ ישראל לגר"מ טוקצינסקי מובא שנהגו במושב יהודיה פורים ביום י"ד בלבד, וכנראה כך השיבו לו חכמי ירושלים].

8. ע"י רש"י על הפסוק וְהַעֲשִׂים הַיִּשְׁבִּים בְּחָצְרֵים עַד עֶזְרָה פְּתָרִים הַיָּצִי' מִפְּתֵר הַשְּׂמִי' וַיִּשְׁבּוּ תַּחְתָּם (פרשת דברים ב, כג) "ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישובו תחתם". והיינו לפני כיבוש יהושע.

9. "לוד" דיוספוליס - קובץ מחקרים בהיסטוריה ובארכיולוגיה של לוד⁷. כרך ב: "לוד" תפרושת ישובית מהתקופה הניוליתית ועד ימינו" (שנת תשע"ט). נערך ע"י "מכון ישראל לארכיולוגיה".

10. דעת הארכיולוגים (במאמר הנ"ל) שזו ודאי לוד המקראית, אבל גם כן **ודאי לא היתה מוקפת חומה**. כמובן שדעתם הנ"ל הוא בגדר תרתי דסתרי. או שהכרך העתיק שמצאו אינה לוד אלא אחת מבנותיה של לוד או שהיא היתה מוקפת חומה. אכן אפשר שעדיין לא פורו במיקום

